

*Het einde van de wereld
en nog vier andere opstellen*

Het einde van de wereld?

De laatste volksverhuizing?

Over wat filosofie met God te maken heeft

Christus en de god van Noach

Moeilijke vrijheid

Jan Bauwens

Het einde van de wereld?

De positieve wetenschappen steunen op de empirie en op de rede, zo beweert men, en zodoende worden wetenschappelijke uitspraken beschouwd als algemeen geldig: principieel elkeen kan ze op hun waarheidsgehalte controleren, ze behoren tot de wereld der wakkeren en zo onderscheiden ze zich van het individuele, het vage en het onwerkelijke van de inbeelding of van de droom, die slechts door toeval waarheid kan bevatten.

Maar nu blijkt er ook met die positieve wetenschappen iets aan de hand: iets lijkt ze aan te tasten, alsof ook zij niet vrij waren van inbeelding, alsof ook zij iets dromerig hadden, iets onwerkelijk en iets geheel oncontroleerbaar. De mot lijkt namelijk in de rede te zitten, én in de waarne- ming, en vandaar ook in de zogenaamde positieve wetenschappen. Het leveren van een eenduidig bewijs is in vele gevallen onmogelijk geworden, deels omdat het de eenvoud heeft verloren van de ooit zo klare Euclidische meetkunde, welke zelfs als voorbeeld diende voor de wijsbegeerte van Spinoza en die van nog andere 'ver-

lichte' geesten. Meer dan ooit lijkt wetenschap vandaag zo niet een verwarde zaak, dan toch een aangelegenheid die nogal eens verwarring sticht.

De meetkunde van Euclides was altijd al een bijzonder grote vreugde voor de menselijke geest op zoek naar waarheid en vooral naar zekerheid en zij leek hem ook exact datgene te bieden wat hij zocht. Maar eigenlijk speelde zij met hem een spel zonder dat hij dit goed beseftte: Euclides' meetkunde onderscheidde zich immers principieel niet van om het even welk ander spel, al was dit spel wel heel bijzonder, vermakelijk en bovendien schijnbaar diepzinnig. Een spel bleef het echter, aangezien het werkte met aannamen - *axiomata* - welke geheel onwerkelijk waren, omzeggens wereldvreemd. Vlakken bestaan immers niet los van de ruimte en ruimten bestaan niet los van de tijd; ook rechten zijn volstrekt ondenkbaar, en punten, en ook lengten die immers moeten afgemeten worden aan een geijkt prototype dat ergens in de werkelijkheid moet bestaan. Deze en nog andere zaken definiëren niettemin een spel dat dermate spannend kan ogen dat men zich

algauw bereid toont om ze erbij te nemen, die "leugentjes om bestwil", zoals men de fundamentele onmogelijkheden van die meetkunde maar al te verschonend noemt.

Men kan een Euclidisch vlak niet zomaar op de echte aarde plakken, bijvoorbeeld om een oppervlakte te berekenen in functie van de verkoop van een stukje land. Soms lijkt dat wel praktisch en kunnen meetfouten herleid worden tot quasi nul. Het probleem is echter dat een oppervlakte van papier geen levende aarde is, dat elk stuk land zijn eigen waarde heeft en dat die waarde veel beter kan worden uitgedrukt in de opbrengsten van dat landgoed dan in zijn oppervlakte. Land dat de oever vormt van een beek of een rivier, is vruchtbaar slib dat mogelijkerwijze vele keren meer renderen zal dan een stuk van dezelfde grootte eventjes verderop. De oever die de zuiderzon loodrecht op zich laat schijnen zal bovendien vruchtbaarder zijn dan de daar tegenover liggende oever. Aarde die wegvloeit met het water mee, zal uiteraard haar vruchtbaarheid verliezen, en dat zal ze ook doen als ze met zout water wordt bevoeid of als ze uitdroogt voor een veel te lange tijd. Een

steile bergflank in de buurt kan voor een dagelijkse schaduw zorgen die door dat gebrek aan licht de meest vruchtbare grond geheel en al waardeloos maakt en ook erosie, aanhoudende bedekking van de bodem met stenen of nog vele andere zaken kunnen de waarde van een stuk land mede bepalen: de oppervlakte alleen zegt bijna niets, Euclides' meetkunde behoort veeleer tot een wereld die niet de echte is waarin wij leven.

Een spel is altijd zeer verleidelijk om spelen, daar het ons voor een welbepaalde tijd van de werkelijkheid verlost die niet zo simpel is. Het verlicht het gemoed om zaken die verward maken en die zo zwaar wegen, die ingewikkeld zijn en die niet ophouden met veranderen, voor te kunnen stellen onder een meer eenvoudige vorm, een naam, een nummer, een getal. In het spel worden de regels van de werkelijkheid zelf, die oneindig talrijk zijn, die ontelbare uitzonderingen kennen en die nooit ophouden met veranderen, gereduceerd tot een bijzonder overzichtelijk en eenduidig reglement, alsof nu alle dingen zoveel simpeler, overzichtelijker en beter voorspelbaar werden dan ze feitelijk zijn.

Het spel is een ludiek bedrog dat ons de onverteerbare waarheid aanvaarden doet, maar waardoor we feitelijk ons eigen doodvonnis onderschrijven. En elke wetenschappelijke benadering van de levende werkelijkheid is zo'n spel, is zo'n vertekening die ons slechts aanzet tot onnadenkendheid, alsof wij plotseling hadden opgehouden met verantwoordelijk voor onszelf te zijn, alsof het spel onze verantwoordelijkheden in onze plaats kon dragen.

Het spel, en ook dat spel dat in de wetenschappen wordt gespeeld, heeft lange tijd de mensheid in haar greep gehad, heeft ons betoverd en heeft ons zelfs geheel hervormd. Maar dat spel heeft grenzen en daar botst het op, hoe langer hoe meer. Met het ten einde lopen van de tijden en met de vele stroomversnellingen die de eindtijd meebrengt, lijkt het spel in duigen te vallen en kan het ons niet meer bekoren zoals het dat ooit deed. Van het spel zien wij nu steeds vaker de grenzen en ook de averechtsheid, wij hebben geleerd dat elke winst uiteindelijk elders betaald moet worden omdat niets uit niets voortkomen kan. Het aan zijn laarzen lappen van de

wetten welke ons individueel wat intomen ten bate van de gemeenschap, rendeert niet zonder dat die wetten devalueren en daarmee ook de mogelijkheid op het maken van winst die immers van de menselijke samenwerking afhangt en derhalve van het gehoorzamen aan die wetten. Dat alles uiteindelijk zo lang uitvalt als het breed is, maakt ons van het holle karakter van onze kennis zelf bewust en zelfs dat bewustzijn kan ons uiteindelijk niet baten. In de tijden waarin wij beland zijn, lijken de betoveringen van weleer verbroken, de sluiers opgelicht, de verrassingen helemaal uitgekapt, de kreten van verwondering gesmoord door een vreemde zelfvoldaanheid. De mens heeft het wonder uitgedaagd, hij heeft de Schepper uitgedaagd om bovenop het wonder dat hij niet meer zien kon, uit te pakken met een wonder op maat en nu krijgt hij het deksel op zijn neus, de werkelijkheid klapt dicht, de droom verdwijnt in een dichte mist en wat blijft, is lege tijd. De werkelijkheid verdwijnt immers van zodra die helemaal spel geworden is. Is dit dan het niets, of is het de geest of is het geen van beide?

De laatste volksverhuizing?

Om meteen maar de bovenstaande titel te verklaren voor zover hij niet vanzelf spreekt: gebeurlijk zal de huidige volksverhuizing ook de laatste zijn omdat volkeren pas kunnen verhuizen als zij zich onderling onderscheiden, wat wil zeggen: zolang zij zich niet onderling hebben vermengd. En niet zozeer het ras is hier van tel, maar veeleer de culturen waarvan sommige hardnekkig zijn en wreed, andere verleidelijk, nog andere ten dode opgeschreven...

Reeds meer dan 3000 jaar geleden waren in Europa al volksverhuizingen aan de gang en wellicht zijn ze er altijd geweest, maar uitgebreide bronnen ontbreken. Over de recentere geschiedenis - vanaf de vroege middeleeuwen - werden meer zaken opgetekend.

Toen in de vierde eeuw het West-Romeinse Rijk op zijn laatste benen liep, leek er iets te gebeuren wat natuurlijkerwijze altijd gebeurt als een levende formatie aftakt en verzwakt: parasieten dringen de formatie binnen en bespoedigen aldus het

aftakelingsproces, de ondergang en de dood. Zo ziet men zwammen op het hout van oude bomen klauteren, schimmels op de huid van stervenden, allerlei ziekten die misvormingen teweeg brengen... In dit geval drongen barbaarse stammen het Rijk binnen om zich aan de resterende rijkdommen te goed te doen.

Edoch, van parasitisme en van ondergang was in feite helemaal geen sprake. De Romeinen hadden het wel over 'barbaren', maar dat woord, afkomstig van het Griekse 'barbaroi', betekent eigenlijk niet meer dan 'brabbelaars' of mensen die een (uiteraad voor de Romeinen) onverstaaanbaar taaltje spreken. Er is niets nieuws onder de zon: de binnenkomende volkeren waren niet noodzakelijk geweldenaren en zij mochten zich in het Rijk vestigen als ze zich integreerden en zich aan de wet hielden. In ruil boden ze militaire hulp: de Salsische Franken en de Vandalen verdedigden het rijk tegen de Visigoten. Van de hulp van die vreemde legers werd het Rijk dan ook steeds meer afhankelijk, en het kwam uiteindelijk zo ver dat in 476 de West-Romeinse keizer door de Germanen werd verjaagd.

Edoch, de invallende Germanen hadden zich in tussentijd zodanig aangepast dat zij in feite de cultuur van het Rijk verder zetten, zowel qua taal als qua godsdienst. Als men het West-Romeinse Rijk met een computer vergeleek, dan zou men kunnen zeggen dat de hardware (de bevolking) werd vernieuwd terwijl de software (de cultuur) identiek bleef, en dat is ook wat elke bezitter van een *pc* wenselijk acht als hij zich wil vernieuwen.

De Visigoten waarvan hoger sprake, bevochten later de Vandalen en vestigden zich in het Iberisch Schiereiland - het huidige Spanje en Portugal - maar in 711 werden ze verjaagd door de invallende Moren.

Er waren ook nog de Ostrogoten, de Angelen, de Saksen en de Juten die vanuit Duitsland, Engeland binnenvielen waar zij de Kelten verdreven, met wie zij later moesten samenwerken tegen de invallen van de Vikingen omstreeks 900. De Vandalen trokken plunderend door het huidige Europa, zakten zuidwaarts af naar het Noorden van Afrika en vestigden zich in de buurt van Carthago... hun uitvalsbasis

voor geduchte piraterij in de Middellandse Zee met in 455, als kers op de taart, de plundering van Rome. Bijzonder wreed waren de volkeren die uit Azië kwamen: de Hunnen, onder leiding van Atilla. De Gael - de toenmalige Ieren - vielen Schotland binnen en de Bretonnen trokken vanuit Engeland naar het vasteland. (1)

Zoals reeds gezegd vielen in 711 de Moren Spanje binnen met een leger van 7000 manschappen onder leiding van *Tarik ibn Zijad*. Zij kwamen via de zeeëngte van *Gibraltar* - wat wil zeggen *rots [Jabal-] van Tarik [-tar]* - en Tarik verbrandde alle eigen schepen achter zich: er was geen weg terug. Roderik, de Koning der Visigoten, werd direct gedood. Van 756 tot 1031 heerste in Spanje de dynastie van de Omajjaden, een economische en culturele bloeitijd met als centrum Cordoba, waar Islamieten, Joden en Christenen vreedzaam samenleefden. Nadien verjoegen de Christenen de Moren, in 1492 viel als laatste Moorse stad, Granada. (2)

1492 is ook het jaar waarin Christoffel Columbus koers zette op zoek naar Indië.

Hij (her)ontdekt zodoende Amerika, Cuba en Hispaniola. De Middeleeuwen zijn achter de rug, de Nieuwe Tijd breekt aan. In 1517, in Wittenberg, start Luther een kerkhervorming, de zogenaamde Reformatie. Omstreeks diezelfde tijd vallen de Ottomanen (de Mongolen, de latere Turken) Egypte binnen. Spanje voert Afrikaanse slaven in op het eiland *Santiago* (dit is: *Jamaica*, gelegen ten Zuiden van Cuba). In 1566 is er de beeldenstorm en verliest de Katholieke Kerk veel macht aan onder meer het Calvinisme. In wezen pogen de ontdekkingsreizigers de macht van de Ottomanen te breken, die immers de handel met Azië monopoliseren.

Intussen heeft de pest gewoed in gans Europa. Het is nu de tijd van de Renaissance, de wedergeboorte van de Oudheid, de nieuwe gouden tijd. Vervolgens komt de moderne tijd, de tijd van de industrialisering. In de nieuwste, eigentijdse tijd tenslotte, zijn er de dekolonisering, de wereldoorlogen en de bevolkingsexplosie, de verovering van de ruimte en de massacommunicatiemedia die alle gebeurtenissen vrijwel

onmiddellijk alomtegenwoordig maken:
de ganse wereldbevolking verhuist als het
ware om de haverklap van her naar der...

Noten:

(1) Bronnen: http://nl.wikipedia.org/wiki/Grote_Volksverhuizing .

(2) http://nl.wikipedia.org/wiki/Tarik_ibn_Zijad .

En nog andere internetbronnen.

Over wat filosofie met God te maken heeft

Het is goed - zo leerden wij ooit van wijze mensen - het is goed om na te denken, om niet te oppervlakkig te zijn doch na te denken: over de zin van het leven, over wat ons te doen staat, en uiteraard ook over de dood die tenslotte onze enige zekerheid is.

En wij geloofden de wijzen en wij deden ons best om het oppervlakkige te verlaten. We bezochten geregeld een bibliotheek, we ontleenden daar boeken en we trachtten die te lezen en ook min of meer te verstaan. We probeerden, zo goed en zo kwaad als het ging, na te denken over de zin van het leven, dat tenslotte zeker eindigt in niets anders dan de dood.

Dat laatste was een vaststelling die wij allen altijd konden maken; niemand had ooit een levende gekend die aan de dood ontsnapte; er bestaan geen mensen die langer dan pakweg honderdvijfentwintig jaar rondlopen op deze aarde, er is er zo niet één. En mocht zich onder ons toch één onsterfelijke bevinden, dan was hij nu

alvast jonger dan honderdvijfentwintig. Eén uitzondering is uiteraard de wandelende jood.

In feite hoeft een mens niet aangespoord te worden om over het leven na te denken, en over de dood: hij of zij begint dat op zeker moment immers spontaan te doen. Maar vanaf dat ogenblik gaat het met hem of haar in feite ook fout. Het nadenken start immers van zodra er problemen opduiken - zolang alles goed gaat, is het immers onnodig zijn hoofd te pijnigen. Edoch, wat meer is: als het niét langer goed gaat, kunnen kopbrekens daaraan evenmín wat verhelpen.

Neen, zij die de zogenaamde oppervlakkigheid schuwen, zij die zogezegd in de diepte leven: zij hebben geen enkele voorsprong op de rest die gewoon afwacht todat het noodlot hen met die sowieso onbeantwoordbare vragen behept. Het is een illusie om te denken dat gedachten kunnen helpen waar een noodlot zich voltrekt. Als het noodlot een vuur is, dan zijn de begeleidende gedachten slechts de rook daarvan. Wijzen die het nadenken aanbevelen,

willen in feite al rook maken vooraleer er sprake is van vuur, en wat in godsnaam kan de zin daarvan zijn? Is er iets absurder dan anticiperen op het noodlot?

Nadenken over de zin van het bestaan, waarvan wij sowieso al zeker weten dat het op een keer gewoon zal eindigen, is vervelende vragen stellen waarop het afschrikwekkende antwoord reeds door iedereen gekend is. Waarom dan die vragen alsnog stellen? Geloof men misschien dat onze verzinsels het noodlot konden veranderen? En is dit zelfbedrog het kenmerk van de wijzen, daar zij het toch zijn die ons aansporen om over het leven na te denken?

De gedachten waartoe de wijzen aansporen, zijn immers vragen waarop geen andere antwoorden bestaan dan de feiten waarvan elkeen zich vergewissen kan. Daarom ook zijn zulk een gedachten overbodig en tevens onnodig supplementair belastend voor al wie ze in zijn hoofd haalt. Hebben vragen waarop geen ander antwoord bestaat tenzij de ondubbelzinnige feiten zelf, dan niet

dezelfde betekenis als zinledige protesten?

Protesten hebben pas zin als zij kunnen worden geuit aan het adres van wie verantwoordelijkheid dragen voor de gang van zaken. In dit bijzondere geval van de ultieme zinvragen, veronderstellen zij dus een God die toehoort en die eventueel tussenbeide kan komen. Nadenken over de zin van het leven is bijgevolg niets anders dan die ultieme veronderstelling maken, namelijk de veronderstelling dat God bestaat. Zonder deze is filosofie geheel zonder zin.

Christus en de god van Noach

Toen Jahweh zag dat de mensen allen slecht waren en dat ook alles wat ze uitbroedden, slecht was, kreeg Hij spijt dat Hij hen gemaakt had, en Hij besloot hen samen met alle andere dieren van de aarde weg te vegen, op uitzondering van Noach, zijn drie zonen, Sem, Cham, Jafet en hun vrouwen. Aan Noach beval hij een grote ark te bouwen met drie verdiepingen, om daarin, behalve mondvoorraad, van alle dieren één koppel onder te brengen dat Hij aldus wilde redden van de zondvloed die zou worden uitgestort over de aarde, veertig dagen en nachten lang. Aldus geschiedde en het regende en alle bergen verdwenen onder de zee waarop de ark dreef, alle leven vond de dood en honderdvijftig dagen lang werd de aarde bedekt door water. Daarna zakte het water en liep de ark vast op de 5137 meter hoge berg Ararat in het Oosten van Turkije, in wiens geologische structuur volgens sommigen de 310 meter lange bootvorm nog zou te ontwaren zijn. Tussen haakjes: de eerste beelden daarvan werden in 1949

gemaakt door satellieten van de Amerikaanse luchtmacht - ze werden jarenlang geheim gehouden.

Na een verblijf van alles samen meer dan een jaar in de ark, liet Noach een raaf los en vervolgens een duif, die eerst terugkeerde met een olijftak in haar snavel maar die tenslotte wegbleef: er was land. De aarde droogde op, God beval allen de ark te verlaten en de aarde te bevolken. Uit Sem kwamen de Semieten voort, uit Cham de bewoners van Afrika, uit Jafet de Europeanen. Noach bouwde een altaar voor de Heer en bracht offers die Hem welgevallig waren. God beloofde het leven nooit meer alzo te zullen vernietigen en als teken van dit nieuwe verbond verscheen voortaan na elke stortbui een regenboog die haar beëindigde. Dat alles staat beschreven in het boek der wording, *Genesis*. Als de joden een regenboog zien, zeggen ze nu nog een kort dankgebed.

Wie er mocht aan twijfelen of er inderdaad een zondvloed is geweest, kan nagaan dat niet alleen in de Joodse geschiedenis maar in de historie van zowat alle gekende culturen van een zondvloed spra-

ke is. Logisch ook, als tenslotte niet alleen het land der Joden maar de ganse wereld onder liep. Hoewel, volgens de Koran strafte God niet de ganse wereld maar alleen het land van het ongehoorzame volk *Nuh* (dit is: *Noach*). Ook daar gaat het verhaal van de ark en van het bergen van koppels van alle soorten in de ark.

Exact hetzelfde verhaal geven het Gilgamesj-epos (*) en ook het Atrahasis-epos (**). In Afrika hebben de Masai een eigen zondvloedverhaal; de duif is er vervangen door een gier en er zijn vier regenbogen in plaats van één. Ook in de Indische Veda's wordt het verhaal van de zondvloed verteld; op grond daarvan kan men berekenen dat die ongeveer 5000 jaar geleden moet hebben plaatsgehad. Anderen verklaren de zondvloed door een grote overstroming van Tigris en Eufraat in Mesopotamië. In de versie van de Eskimo's weigerden de mammoeten plaats te nemen in de ark omdat zij geloofden dat hun poten lang genoeg waren om boven water te kunnen blijven; die hooghartigheid werd hen fataal. Ook in het Altai-gebergte (in Mongolië) bestaat het zondvloedverhaal en volgens de Spaanse missionaris-

sen bleken eveneens de Indianen van Amerika het te kennen. (***)

Nu is er niets mis met verhalen, met mythen en met religie, zo lang die niet al te letterlijk worden opgevat. En vooral in het geval van het zondvloedverhaal zou een al te fundamentalistische interpretatie wel eens voor problemen kunnen zorgen. Op grond van de teksten zelf, zullen bepaalde gelovigen immers geneigd zijn om aan te nemen dat zo'n cataclysmen zich niet meer kan herhalen. Dat is immers een goddelijke belofte die het nieuwe verbond inluit tussen de Schepper zelf en het ganse mensdom, getuige het verschijnsel van de regenboog. Een weerman zal zijn schouders ophalen, maar het verdient de aandacht dat zelfs positieve wetenschappers naast hun vak heel vaak nog een eigen geloof koesteren met alles behalve redelijke gronden. En wie denkt dat een tweede zondvloed uitgesloten is, zal lastige en dure milieumaatregelen ertegen wellicht overbodig achten.

Neen, het is geen grapje: men staat er echt van te kijken hoe talrijk de groten der aarde zijn die hun beslissingen over oorlog

en vrede, leven en dood, afhankelijk maken van koffiedik en sterren. Dat mensen op grond van dit fantastisch verhaal geloven dat het afsmelten van de poolkappen niet zal plaatsvinden terwijl het al goed bezig is, is één zaak. Een andere, en misschien veel ernstigere kwestie is, dat zij het verhaal van de zondvloed ook echt geloven.

Ongetwijfeld zijn er in het verleden overstromingen geweest en het is eveneens zo goed als zeker dat daar serieuze watersnoodtoestanden bij waren, met talloze slachtoffers. In de nieuwjaarsnacht van 1953 verloren 1835 Nederlanders het leven ingevolge dijkbreuken. Veel recenter, op Tweede Kerst van het jaar 2004, maakte een vloedgolf nabij Sumatra in één enkele klap driehonderdduizend doden. Dat die catastrofes echter zouden toe te schrijven zijn aan een boze god, is een 'geloof' dat wel elke verbeelding tart. God keurt af wat de mens doet en uit wraak moordt Hij zijn schepselen uit!?

En toch geloven velen daarin. Een verklaring voor zo'n bizar geloof zou wel eens kunnen luiden dat men minder moeite

heeft om een boze God te aanvaarden die onze zonden met de dood bestraft dan het blinde toeval of het noodlot dat toeslaat ongeacht goed en kwaad. Ja, heel wat mensen worden blijkbaar liever ter dood veroordeeld voor hun zonden dan te moeten leven in een wereld die geen 'rechtvaardigheid' kent in de zin van 'vergeldding'. Geen wonder dat de door Christus gepredikte vergeving en het gebod tot het beminnen van zijn vijanden zo uniek zijn en zo nieuw. Met de God van Noach kan Christus alvast helemaal niets te maken hebben.

Noten:

(*) Het Gilgamesj-epos is een van de oudste literaire werken, uit Sumerië (Mesopotamië, waar de Tigris en de Eufraat in de Perzische golf uitmonden) d.d. 2100 voor Christus.

(**) Het Atrahasis-epos situeert zich in Babylonië.

(***) Het internet geeft overigens een lijst met honderden zondvloedverhalen van over de hele wereld: <http://www.talkorigins.org/faqs/flood-myths.html> .

Moeilijke vrijheid

Het volk verdraagt geen onzekerheid; mensen willen liever strenge maar ook duidelijke regels en wetten dan meer vrijheid ten koste van het veiligheidsgevoel. Vrijheid immers vergt behendigheid en creativiteit, aangezien het ruimte laat voor al het onverwachte en het nieuwe; vrijheid vereist inventiviteit en ook innovativiteit want ingevolge de vrijheid neemt de divergentie toe: een veelheid van keuzemogelijkheden wordt gerealiseerd en geëvalueerd, de toekomst is niet langer eenduidig, en de gemeenschap wordt veelzijdig in plaats van uniform. Uit de logge, de saaie en de onvermijdelijk beknotte massa, wordt dankzij de vrijheid een ruimte geboren voor het zich manifesteren van individualiteit en van persoonlijkheid. Maar persoonlijkheid is naast verrijking uiteraard ook onvoorspelbaarheid terwijl bekrompenheid geen onvoorspelbaarheid aankan en evenmin onzekerheid. Wat bekrompen is, wil liever aan de ketting liggen of, zoals het vee, opgesloten maar dichtbij een volle voederbak. Voorspelbaarheid gaat samen met wantrouwen;

vernieuwing daarentegen vereist vertrouwen. Edoch, de wantrouwigen vergissen zich als zij geloven dat zij zich verzekeren tegen mislukkingen door aan de veelheid van (mogelijkerwijze wispelturige) personen alle krediet te ontzeggen; noodgedwongen geven zij dan immers *carte blanche* aan het volstrekt onpersoonlijke, en dat is een welbepaald systeem, gaande van de wetenschappelijk ogende organisatie tot de loutere lotto, het casino of nog een andere gokkerij zoals de vrije markt. Want ook de volstrekt ongebreidelde vrijheid is een gok; het systeem dat drijft op hebzucht, is wezenlijk hetzelfde als zijn tegendeel dat drijft op angst, en zo reiken de totaal vrijgelaten markt en het volledig door de staat gecontroleerde handelen elkaar de hand in de bijzonder nauwe verwantschap van angst en hebzucht - twee ondeugden die elkaar aanzwengelen: angst immers maakt hebzuchtig en het schrappen probeert de angst voor het tekort tot bedaren te brengen... terwijl wij allang weten dat zuchten onverzadigbaar zijn en daarentegen op den duur gaan woekeren. Uit hebzucht komt daardoor nog meer angst voort en zo bijvoorbeeld geven het

kapitalisme en het communisme elkaar de hand en kunnen zij niet eens bestaan als zij elkaar niet tot antagonist hebben. Samen vormen zij de beweging waarmee zich de rups verplaatst - trouwens de oervorm van elke voortbeweging - en die bestaat uit de afwisseling van, enerzijds, een samentrekking en, anderzijds, een zich uitstrekken, uiteraard gecombineerd met een steeds wisselend steunpunt.

Het tweespan der antagonistischen marcheert, maar die voortbeweging is allerminst vloeiend; in de praktijk verloopt zij middels opstanden en oorlogen die, op de keper beschouwd, wat zij eerst moeizaam hebben opgebouwd alras grotendeels te niet doen, zodat het rendement in feite ver beneden de werkelijke mogelijkheden ligt. Beter ware het uiteraard gehoor te geven aan de raad der Ouden - en wij hebben hier warempel Hellas op het oog - en zodoende de extremen te vermijden en meteen de onlusten die deze onderling verbinden. In plaats daarvan bewandelen men dan de gulden middenweg die hier zowel de absolute vrijheid als de door de staat gewaarborgde zekerheden schuwen zoals een schipper Skylla en Charibdis

schuwt. En dat is - het woord is intussen al geboren - 'schipperen'. En schipperen betekent: het absolute laten gaan, compromissen sluiten, water bij de wijn doen, het zogenaamde 'heilige' schuwen als de pest, vaste meningen en systemen bij het afval kieperen en, zo mogelijk, de systeemloosheid zelf tot een absolute wet verheffen. Al zal vermoedelijk ook dat laatste uiteindelijk zichzelf de das omdoen, maar die doem ligt klaarblijkelijk in het wezen van alle dingen besloten en het is overigens nog een lange weg tot daar.

Zomer 2009